Żaneta Nalewajk
(Uniwersytet Warszawski)
ORCID: 0000-0002-7156-3519

O tekście prof. dr. hab. Edwarda Kasperskiego *Motywacje, funkcje i efekty Literackiej Nagrody Nobla* – komentarz

Abstract
Motivations, Functions, and Effects of the Nobel Prize in Literature (Based on Czesław Miłosz's Example and Other Laureates)

The main purpose of Edward Kasperski's article, developed from a paper for the international conference *Nobel Prizes in Literature: A Bridge Between Cultures* in 2011 in Veliko Tarnovo, Bulgaria, is to discuss the Nobel award's motivations, effects, and functions, to point out paradoxes associated with it, influences of the media, technology, and the literary industry on its functioning, to discuss juror decisions in the context of the world literature canon, and finally to point out mysteries associated with the prize. Kasperski's article contains important additions to numerical data the editor added in footnotes (for recognitions it includes account for decisions until 2024 by the Nobel Committee and the Swedish Academy).

Keywords: Edward Kasperski, Nobel Prize in Literature, technology, media, literary business, canon of world literature
Słowa kluczowe: Edward Kasperski, Nagroda Nobla w dziedzinie literatury, technologia, media, przemysł literacki, kanon literatury światowej

Podstawą prezentowanego artykułu *Motywacje, funkcje i efekty Literackiej Nagrody Nobla* prof. dr. hab. Edwarda Kasperskiego (1942–2016), badacza związanego z Instytutem Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego, współzałożyciela i pierwszego kierownika Zakładu Komparatystyki w tym instytucie, stał się referat wygłoszony przez niego w języku polskim (oraz odczytany w tłumaczeniu Margrety Grigorovej na język bułgarski) na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wielkotyrnowskiego im. św. Cyryla i Metodego podczas międzynarodowej konferencji naukowej „Literackie Nagrody Nobla – most pomiędzy kulturami" zorganizowanej w dniach 1–3 grudnia 2011 przez doc. dr. Hrista Bondzholova, ówczesnego dziekana Wydziału Filologicznego, prof. dr hab. Penkę Angelovą, prof. dr. hab. Nikołaja Daskałova, doc. dr. hab. Władymira Sabourina i doc. dr Margretę Grigorovą z okazji 100. rocznicy urodzin polskiego noblisty Czesława Miłosza oraz 110. rocznicy wręczenia pierwszej Nagrody Nobla. Zapraszając do udziału w tym zrealizowanym z rozmachem przedsięwzięciu, organizatorzy zachęcali do refleksji nad tym, czy,

a jeśli tak, to w jakim stopniu, Literacka Nagroda Nobla przyczynia się w świecie do wzrostu zainteresowania krajem pochodzenia noblisty oraz zapewnia mu szybki rozgłos – międzynarodowy i międzykulturowy. Zapraszali do namysłu nad tym, czy noblista wraz z przyznaniem nagrody natychmiast zyskuje nobilitujące miejsce we współczesnej świadomości kulturowej oraz szansę na literacką nieśmiertelność rozumianą jako zagwarantowaną po wsze czasy obecność w historii i pamięci kultury. Pytając o to, czy Literacka Nagroda Nobla stanowi szczególnego rodzaju mechanizm kulturowy i historyczny, który pomaga budować mosty pomiędzy kulturami, inicjatorzy konferencji zachęcali także do zastanowienia się nad współtworzonymi przez nią mechanizmami recepcji i wizjami światowości literatury. Motywowali do tworzenia podsumowań wiedzy o noblistach i ich drodze do Nagrody Nobla, poszukiwania cech swoistych wykreowanych przez nich literackich światów i istoty ich twórczego przesłania. Skłaniali do przemyślenia tego, w jakim stopniu sami nobliści zasłużyli na nagrodę, a w jakiej mierze zawdzięczają ją i późniejsze uznanie swoich dzieł pracy tłumaczy odpowiedzialnych za przekład językowy i kulturowy nie tylko na drodze do Literackiej Nagrody Nobla, lecz także po jej przyznaniu.

Obrady konferencyjne, na których prof. Kasperski wygłaszał swój tekst, odbywały się w trzech językach: bułgarskim, polskim i angielskim, ponieważ konferencja skupiła badaczy z różnych ośrodków akademickich i kilku generacji. Wśród prelegentów znaleźli się tacy badacze, jak: prof. dr Vera Gancheva z Uniwersytetu w Sofii, prof. Nadezhda Dragova i Gergana Apostolova z Uniwersytetu Południowo-Zachodniego Neofita Rilskiego z Błagojewgradu w Bułgarii, Cortina Bernich, ówczesna kierowniczka berlińskiej Fundacji Roberta Boscha, prof. Nikolay Daskalov, doc. dr Hristo Bondzholov, doc. dr Lyudmila Kostova i Waleria Żiwowa z Uniwersytetu Wielkotyrowskiego św. Cyryla i Metodego, prof. Panayot Karagyozov oraz doc. dr Yana Andreeva z Sofijskiego Uniwersytetu św. Klemensa z Ochrydy, prof. Swietlozar Igow oraz Georgetta Cholakova i doc. dr David Bruce Jenkins z Uniwersytetu Płowdiwskiego im. Paisjusza Chilendarskiego, doc. dr Ivaylo Petrov, a także Evdokia Borisova i dr Vladimira Doneva z VTU im. św. Cyryla i Metodego, dr Shamil Khairov z Uniwersytetu w Glasgow, dr Cogeanu Oana z Uniwersytetu Aleksandra Jana Cuzy w rumuńskich Jassach, dr Olaf Krysowski, dr Żaneta Nalewajk i mgr Agnieszka Wnuk z Uniwersytetu Warszawskiego.

Wśród dyskutowanych tematów znalazły się między innymi sylwetki twórców dzieł literatur słowiańskich i bałkańskich uhonorowanych Nagrodą Nobla, w tym: Henryka Sienkiewicza, Czesława Miłosza, Borisa Pasternaka, Josifa Brodskiego, Aleksandra Sołżenicyna, Ivo Andricia, Jaroslava Seiferta. Przedmiotem namysłu stały się też: strategie zdobywania uznania w Europie przez pisarzy bałkańskich, geneza i koncepcja powieści *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza w świetle przesłania nagrody, poetyka melancholii Jaroslava Seiferta oraz porównanie jego twórczości poetyckiej i dzieł pióra twórców modernizmu katolickiego, a także związki poezji i refleksji poetyckiej Miłosza z tradycją haiku w kontekście zjawisk lokalności i wielokulturowości, etos wygnania w zbiorze jego esejów *Szukanie ojczyzny* oraz poematy autora *Zniewolonego umysłu* wobec gatunkowej tradycji romantyzmu. W polu uwagi znaleźli się też: Herta Müller jako noblistka oraz José Saramago

i jego dzieła ujmowane w kontekście umiędzynarodowienia literatury portugalskiej, a także doceniona przez Akademię Szwedzką powieść *Doktor Żywago* Borisa Pasternaka, wreszcie konstrukcja narratora w prozie Ivo Andricia. Dyskutowane były ponadto idea twórczości w przemówieniu noblowskim Josifa Brodskiego i Aleksandra Sołżenicyna oraz usytuowanie powieści Orhana Pamuka między Wschodem a Zachodem. Przywołane zostały opinie Miłosza i Brodskiego o językach polskim, rosyjskim i angielskim. Rozważane było też zagadnienie „języków ludzkości" w kontekście problematyki przekładu.

Prezentujący syntetyczne podejście do zagadnienia motywacji, funkcji i efektów Literackiej Nagrody Nobla odczyt prof. dr. hab. Kasperskiego stanowił wówczas ramę dla innych, bardzo zróżnicowanych wystąpień, już w punkcie wyjścia konferencyjnych rozważań tworzył podstawę głębokiej problematyzacji wpisanych w nie kategorii. Formułując przenikliwe, czasem prowokacyjne tezy, zachęcał do niepowierzchownej dyskusji.

Pierwodruk tekstu ukazał się w 2013 roku w języku bułgarskim, w tłumaczeniu Margrety Grigorovej w monografii pokonferencyjnej zatytułowanej: *Literackie Nagrody Nobla – most pomiędzy kulturami*. Zob. Едуард Касперски, *Мотивация, функции и ефекти на Нобеловата награда за литература*, прев. Маргрета Григорова, В: *Нобеловата награда за литература – мост между културите*, Ивис, Велико Търново, 2013.

Publikowana w tym numerze „Tekstualiów" polskojęzyczna wersja tekstu, która stała się podstawą przekładu na język bułgarski, została opatrzona – z myślą o potrzebach czytelników wydania – przypisami redakcyjnymi [Ż.N.-T.] zawierającymi istotne uzupełnienia tego nietracącego na aktualności mimo upływu czasu artykułu o dane liczbowe (tak, by zawarte w tekście rozpoznania uwzględniały decyzje Komitetu Noblowskiego i Akademii Szwedzkiej do roku 2024)[1].

Z dzisiejszej perspektywy refleksja nad Literacką Nagrodą Nobla wydaje się wprawdzie niepełna bez odwołań do rozwijających lub redefiniujących Goetheańską ideę Weltliteratur książek: Pasale Casanovy *La République mondiale des lettres* (1999[2], dostępnej w całości w tłumaczeniu na język polski od 2017 roku, a we fragmentach w postaci artykułu *Światowa przestrzeń literacka* i w opracowaniu Przemysława Czaplińskiego *Literatura światowa i jej figury* od 2014 roku)[3], Davida Damroscha *What is the world literature?* (2003)[4], publikowanej po raz pierwszy w niewielkiej części w języku polskim w 2014 roku[5], podobnie jak Franka Morettiego *Conjectures on World Literature* (2000), *World-Systems Analysis, Evolutionary Theory, Weltliteratur* (2000),

---

[1] Na temat Literackiej Nagrody Nobla zob. na przykład: *The Nobel Prize: A History of Genius, Controversy, and Prestige*, red. Burton Feldman (New York: Arcase Publishing, 2000).

[2] *La République mondiale des lettres* (Paris: Seuil, 1999), Pascale Casanova, *The World Republic of Letters* (Cambridge: Harvard University Press, 2004). Pascale Casanova, *Światowa republika literatury*, tłum. Anna Turczyn, Elżbieta Gałuszka (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2017)

[3] Przemysław Czapliński, „Literatura światowa i jej figury", *Teksty Drugie* 4 (2014).

[4] David Damrosch, *What is the Word Literature?* (New Jersey: Princeton University Press 2003).

[5] David Damrosch, „Dość czasu i świata", tłum. Adam F. Kola, *Teksty Drugie* 4 (2014).

Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History (2005), tłumaczonych na polski mniej więcej w tym samym czasie, co prace francuskiej badaczki[6,7].

Od momentu publikacji prezentowanego artykułu naukowe zainteresowanie literaturą światową w Polsce i za granicą zwiększa z każdym rokiem, liczba artykułów i publikacji książkowych na ten temat stale przyrasta. W 2022 roku ukazał się na przykład tom *Literatura światowa i przekład. Historie i teorie nowoczesnej komparatystyki od szkoły amerykańskiej do biohumanistyki* pod redakcją Tomasza Bilczewskiego, Andrzeja Hejmeja i Ewy Rajewskiej, bardzo pomocny w interpretowaniu związków Literackiej Nagrody Nobla ze sposobem rozumienia idei Weltliteratur. W ostatnich latach opublikowane zostały również takie prace, jak *Literary Prizes and Cultural Transfer* (2021) pod redakcją Petry Broomans, Mathijsa Sandersa i Jeanette den Toonder oraz *The Nobel Prize and the Formation of Contemporary World Literature* (2024) Paula Tenngarta, w których ów związek nie jest tylko domyślny, ale opisany *espressis verbis*[8].

W artykule Edwarda Kasperskiego z 2011 roku Literacka Nagroda Nobla ujmowana jest jako instytucja życia literackiego i opisywana w optyce rzucającej światło na wszystkie aspekty jej funkcjonowania: językowe, polityczne, komercyjne, medialne. Gdy ten tekst powstawał, wpisana w niego refleksja w wielu aspektach była pionierska w polskim literaturoznawstwie, stąd decyzja redakcji, by przypomnieć o tym czytelnikom.

---

[6] Franco Moretti, „Przypuszczenia na temat literatury światowej", *Teksty Drugie* 4 (2014), Franco Moretti, „Więcej przypuszczeń", *Teksty Drugie* 4 (2014), Mads Rosendahl Thomsen, *Mapping world literature: international canonization and transnational literatures* (London–New York: Continuum, 2008), David Damrosch, *What is world literature?* (Princeton University Press, Princeton 2003).

[7] Franco Moretti, „Conjectures on World Literature", *New Left Review* 1 (2000). Franco Moretti, „World-Systems Analysis, Evolutionary Theory, 'Weltliteratur'". *Review (Fernand Braudel Center)* 28 (3) (2005), Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History* (London, New York: Verso, 2005).

[8] *Literary Prizes and Cultural Transfer*, red. Petra Broomans, Mathijs Sanders, Jeanette den Toonder (Groningen: Barkhuis, 2021); Paul Tenngart, *The Nobel Prize and the Formation of Contemporary World Literature* (New York: Bloomsbury Academic, 2024).